

БАТЛАВ:

**МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙЛӨГЧ
УХНААГИЙН ХҮРЭЛСҮХ**

**УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН
НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл, шаардлага

Монгол Улсын Үндсэн хуульд 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 1-д “Нам Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана.” гэж, 3-т “Намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн, хөрөнгө, орлогын эх үүсвэр, зарцуулалт нь нийтэд ил тод байна. Намын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, санхүүжилт, төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг хуулиар тогтооно.” гэж нэмэлт оруулсан.

Түүнчлэн “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, түүнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай” Улсын Их Хурлын 2020 оны 02 дугаар тогтоолын хавсралтын 1.4-т Улс төрийн намтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтэй холбогдуулан боловсруулах хуулийн төсөлд “Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байх зарчмыг хангах үүднээс нам улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлэн ажиллах, баримталж буй бодлого нь улсын хэмжээний асуудлыг хамарсан байх шаардлагыг хуульчлах; намын үйл ажиллагаа, дүрэм нь хуульд нийцсэн байх, намын дотоодод шийдвэр гаргах, хэлэлцэх үйл явц нь ил тод, гишүүддээ нээлттэй байх, намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн байх гол шалгуурыг хуульчлах; Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны дэмжлэг авсны үндсэн дээр улс төрийн нам байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; намын санхүүжилтийн эх үүсвэр, түүний зарцуулалт, тайлан нь олон нийтэд ил тод байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг тогтоох.” чиглэл баримтална гэж заасан.

Монгол Улс Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Авлигын эсрэг Конвенцид 2005 онд нэгдэн орж, Улсын Их Хурлаар соёрхон баталсан. Тус Конвенцийн 7 дугаар зүйлийн 3-т “Сонгогддог төрийн албан тушаалтны нэрийг дэвшүүлэх үйл ажиллагааны санхүүжилт болон холбогдох тохиолдолд улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг дээшлүүлэх зорилгоор оролцогч улс бүр энэхүү конвенцийн зорилт болон дотоодын хууль тогтоомжийнхоо тулгуур зарчимд нийцүүлэн хууль тогтоох болон захиргааны зохих арга хэмжээг авах асуудлыг мөн авч үзнэ” гэж тунхагласныг Монгол Улс гишүүн орны хувьд дагаж мөрдөх, холбогдох эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үүрэг хүлээж байгаа юм.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021-2027 оны бодлого үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Улс төрийн намуудын шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, ёс зүй, сахилга хариуцлагыг дээшлүүлж, санхүүжилтийг шилэн болгох улс төрийн нам, улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хуулиуд санаачилна.” гэж заасан.

1.2.Практик шаардлага

Монгол Улс 1990 оны 05 дугаар сарын 10-ны өдөр Үндсэн хуулийн нэмэлтийн хуулиа баталж, олон намын тогтолцоог хүлээн зөвшөөрч, улс төрийн ардчилсан дэглэмд шилжсэнээс хойш эдүгээ 40 гаруй улс төрийн нам байгуулагдан үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулж иржээ. Эдүгээ Монгол Улсын Дээд шүүхэд албан ёсоор 36 улс төрийн нам бүртгэлтэй байна.

Монгол Улсын 1992 онд ардчилсан шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн, Улсын Их Хурал, Орон нутгийн хурлын нийт 22 сонгууль зохион байгуулагдсан бөгөөд энэхүү сонгуулиудад Монгол Ардын Нам, Ардчилсан Намаас гадна цөөн тооны улс төрийн нам Улсын Их Хурлын болон Орон нутгийн сонгуулиудад нэр дэвшигчид нь сонгогдож байжээ.

Судалгаанаас үзвэл Монгол Улсад өдгөө үйл ажиллагаа явуулж буй улс төрийн намууд санхүүжилтийн ил тод байдал хязгаарлагдмал, улс төрийн нам бодлогын институц болон төлөвшиж чадаагүй, хэн нэгэн лидер буюу үүсгэн байгуулагчийн удирдлагаас шууд хараат нэг хүний юм уу лидер тойрсон бүлэглэл маягийн хэлбэртэй байгаа хэмээн дүгнэж байна.

Улс төрийн намын төлөвшил сул, үйл ажиллагаа, санхүүжилт нь ил тод бус байгаа нь Үндсэн хуулиар бий болгосон төрийн байгуулал, түүний тогтолцоо, институцийн чадавх, ардчиллын бэхжилтэд сөргөөр нөлөөлөх болов. Монгол Улсын төрийн байгуулал институцүүдийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг бүхий улс төрийн намуудын чиг үүрэг, дотоод зохион байгуулалтыг ардчилсан зарчимд нийцүүлж, нийт үйл ажиллагаа, хөрөнгө, санхүүжилтийн эх үүсвэр, зарцуулалтыг ил тод, нийтэд нээлттэй болгох хэрэгцээ шаардлага үүсээд байна.

Улс төрийн намуудын тухай хуулийг 1990 онд баталснаар улс төрийн намын эрх зүйн үндсийг анх тогтоож, улмаар 2005 онд Улс төрийн намын тухай хууль болгон шинэчлэн найруулснаар улс төрийн намын үйл ажиллагаа явуулах эрх зүйн орчныг илүү нарийвчлан тусгаж, намын хөрөнгө, тайлагнал зэрэг дэвшилттэй зохицуулалт орсон. Гэсэн хэдий ч өнөөгийн хуулийн хүрээнд улс төрийн нам үйл ажиллагаагаа явуулахад дараах хүндрэл бэрхшээл үүсэж байна. Үүнд:

1/Намын бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй байдал, гишүүдийн эрх, үүрэг, намын дотоод ардчиллын асуудал нарийвчлан зохицуулагдаагүйгээс сахилга, хариуцлага, хяналт суларч, дур зорго, хувийн болон бүлэглэлүүдийн эрх ашиг илүү идэвхжиж, жирийн гишүүдийнх нь болон ард иргэдийн намд итгэх итгэлийг алдагдуулж байна.

2/Намын санхүүжилтийн талаарх одоогийн эрх зүйн зохицуулалт нь намыг аливаа нэг санхүүгийн эх үүсвэрээс хэт хараат болгох, санхүүжүүлэгчийн ашиг сонирхолд үйлчлэх эрсдэлийг бий болгож байна.

3/Намын бодлого боловсруулах механизмыг сайжруулахад чиглэсэн зохицуулалт байхгүй, гаргаж буй бодлого шийдвэр нь судалгаанд тулгуурлахаас илүүтэйгээр лидерийн мэдрэмж, олон нийтийн санаа бодол, нийгмийн цахим сүлжээ, бизнесийн бүлэглэлүүдийн захиалгад тулгуурлах хандлагатай, бодлогын намыг хөгжүүлэх хууль эрх зүйн орчин бүрдээгүй.

4/Улс төрийн намууд үзэл баримтлал, үнэт зүйлд суурилсан намын мөрийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, зохицуулах харилцааг хуульд заагаагүйгээс үүдэн намууд өөрийн үнэт зүйл, үзэл баримтлалаас хазайх, цаг зуурын шинжтэй олон нийтийг татах гэсэн популист амлалт бүхий хөтөлбөр дэвшүүлэх, үүнээс үүдэн улс төрийн үнэт зүйлс нийгмийн харилцаанд баттай суурьших хөрсийг бүрдүүлэх боломжгүй нөхцөлийг үүсгэж байна.

5/Улс төрийн намын үйл ажиллагаа, санхүүжилт, хөрөнгийн зарцуулалтад өөрийнх нь хяналтын нэгж буюу дотоод хяналтаас өөр хяналт тавих хөндлөнгийн бүтэц байхгүй, дотоодын хяналтын нэгж нь үр дүнтэй байж чадахгүй байгаагаас санхүүгийн тайландаа аудит хийлгэж, олон нийтэд мэдээлэх үүргээ хэрэгжүүлдэггүй байна.

6/Улс төрийн намыг эрх бүхий байгууллага татан буулгах процедур хангалтгүй зохицуулагдсан, түүнчлэн улс төрийн намын үндсэн зорилго болох улс төрийн сонгуульд оролцохгүй байх нь улс төрийн намын үндсэн шинжээ хангаж чадахгүйд хүрч байгаа боловч түүнийг өөрөө тарахаас бусдаар татан буулгах эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байна.

Иймд намуудын төлөвшилтийг дэмжсэн, институцчиллыг хангасан хууль зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Хоёр.Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл нь 7 бүлэгтэй байна.

Хуулийн төслийн нэгдүгээр бүлэгт хуулийн зорилт, хуулийн үйлчлэх хүрээ, нэр томъёоны тодорхойлолт, улс төрийн намын эрх, үүрэг, намд эвлэлдэн нэгдэх иргэний эрх, намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан байх, нам цахим орчинд үйл ажиллагаа явуулах, намын үйл ажиллагаанд хориглох зүйлийг тусгана.

Хуулийн төслийн зорилтод Монгол Улсын иргэний эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хангах зорилгоор улс төрийн нам байгуулах, намын бүртгэлд бүртгэх, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах, намын бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, хяналт, санхүүжилт, хариуцлагын эрх зүйн үндсийг тогтоож, үүнтэй холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулахаар тусгана.

Хуулийн төслийн хоёрдугаар бүлэгт улс төрийн намыг үүсгэн байгуулах, бүртгүүлэх, сонгуулийн төв байгууллагын уламжилснаар Улсын дээд шүүх улс төрийн намыг бүртгэх, бүртгэхээс татгалзах эрх зүйн зохицуулалтыг нарийвчлан тусгана.

Хуулийн төслийн гуравдугаар бүлэгт намын бүтэц зохион байгуулалтыг дэлхийн чиг хандлага, дотоод ардчилал, хүний эрх, жендерийн тэгш эрхийг хангах зарчмуудын дагуу уян хатан бүтэцтэй, хүний эрхийг дээдэлсэн, гишүүдийн оролцоо, эмэгтэйчүүд, залуучууд, ахмад үе, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг нийгмийн сонирхлын бүлгүүдийн оролцоог дэмжсэн, бодлогын нам болж ажиллах асуудлыг шинээр тусгана.

Хуулийн төслийн дөрөвдүгээр бүлэгт намын үйл ажиллагааг идэвхгүйд тооцох, өөрчлөн байгуулах, намын үйл ажиллагааг зогсоох, намыг тараах асуудлыг олон улсын жишгийн дагуу нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг, ардчилсан тогтолцоонд учруулах сөрөг нөлөөллийг тооцож шинээр нарийвчлан тусгана.

Хуулийн төслийн тавдугаар бүлэгт улс төрийн намуудад төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөл шалгуур, түүний мөнгөн болон мөнгөн бус хэмжээ, хуваарилалт, шилэн санхүүжилтийн зарчим, зарцуулалтын зориулалт гишүүний татвар, хандив, намын өөрийн хөрөнгө, түүнээс олсон орлогыг нарийвчлан тусгана.

Хуулийн төслийн зургадугаар бүлэгт намууд санхүүгийн тайлан гаргах, тайланг мэдүүлэх, аудит хийлгэх, сонгуулийн төв байгууллага тайланг нягтлан шалгах, нийтэд мэдээлэх, улмаар намын тайлантай холбоотой алдаа зөрчилд хариуцлага тооцох, долдугаар бүлэгт бусад асуудлыг тусгана.

Гурав. Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар улс төрийн намуудын эрх зүйн орчин сайжирч, тэдгээрийн нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг нэмэгдэнэ.

Нэгдүгээрт, намууд цөөнх юм уу хэсэг бүлгийн эрх ашгийн илэрхийлэл болсон явцуу бүлэглэл бус, улс орны нийтлэг ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг, нийгмийн өргөн давхаргын төлөөлөл бүхий бодлогын нам болно.

Хоёрдугаарт, ардчилсан нийгмийн бодлого боловсруулагч гол институц болох улс төрийн намууд нийгмийн өмнө үүрэг хүлээдэг, хариуцлагатай болсноор намд итгэх иргэдийн итгэл дээшилж, төрийн бодлого, шийдвэр гаргах явцад ард иргэдийн шууд оролцоог нэмэгдүүлэх болно.

Гуравдугаарт, улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээ, зарцуулалтыг нарийн тогтоож, ил тод болгосноор улс төрийн намуудад өрсөлдөөний ижил нөхцөл бий болгож, авлигын түвшнийг бууруулахад эерэг үр дүн авчирна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэх зорилгоор цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хууль тогтоомжийн талаар

Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хууль тогтоомжтой нийцэж буй бөгөөд энэ хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай, Зөрчлийн тухай, Шилэн дансны тухай хуулиудад нэмэлт оруулах тухай, Монгол Улсын шүүхийн тухай, Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулиудад өөрчлөлт оруулах тухай, Улсын тэмдэгтийн хураамжийн тухай, Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Улс төрийн намын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Улс төрийн намын тухай хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төслүүд болон Улс төрийн намын тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төсөл, холбогдох бусад хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулна.

---oOo---